Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 49. – С. 220-230
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.220-230

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 49. – pp. 220-230
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.220-230

УДК 929:32(477.85)„1902/1921”

Ігор Жалоба[1], Ігор Піддубний[2]

У пошуку «золотої середини»: політична діяльність Аурела Ончула першої чверті XX ст.

Аурел Ончул є одним з політичних діячів Буковини, який розпочав свою політичну діяльність на початку XX ст., намагаючись здобути для своєї політичної позиції визнання як на крайовому рівні, так і на загальнодержавному. Здобуття політичної позиції відбувалося за рахунок проведення активної кампанії через газету “Privitorul”, намагаючись продемонструвати відмінність власної організації від вже існуючих політичних сил. Пошук союзників вів до контактів з представниками політичних сил євреїв та українців, як і до зміни політичних партій, в діяльності яких брав участь. Намагання опиратися на союз з політичними лідерами українців стало основою позиції А. Ончула у жовтні-листопада 1918 р. та підтримки проекту поділу Буковини на українську та румунську частину. Саме позиція А.Ончула та оголошення його національним комісаром Буковини від румунів стала причиною розриву з представниками Румунської Національної Ради та остаточної втрати політичних позицій.

Ключові слова: Буковина, королівство Румунія, імперія Габсбургів, Аурел Ончул, Янку Флондор.

Ihor Zhaloba[1], Ihor Piddubny[2]

In Search of a “Middle Ground”: Aurel Onciul’s Political Success in the First Quarter of the Twentieth Century

Aurel Onciul is one of the politicians of Bukovyna, who started his political activity in the early 20th century, trying to gain recognition for his political position both at the regional level and at the national one. A.Onciul's political maneuver was also influenced by the recognition of the centuries-old stay of Ukrainians in Bukovyna. The policy of the alliance with “Young Ruthenians” was considered by D.Kovalchuk to be unfavorable for the Romanian national actions. Because of this, the historian accused A.Onciul of harsh propaganda against the leaders of the National People's Party and the Romanian Conservative Party of Bukovyna. A.Onciul continued his political activities after the dissolution of "Tovărăşie Ţărănească". That is why he found himself among the members of the Romanian National Party in 1905, and in the Romanian Christian Social Party of Bukovyna from 1908. In fact, he launched a new stream of democrats, laying the foundations of the Romanian Democratic Party and starting its newspaper “*Foaia Poporului*”. Subsequently, he founded the Romanian Peasant Party on April 26, 1914, whose activities were interrupted by World War I. In the fall of 1918, A.Onciul defined his position, which did not coincide with the desire of the majority of Romanian politicians for the unification of all Romanian counties. Due to this reason, his signature under the program statement “Ce vrem?”, adopted at the meeting in the house of I. Bodia, is also missing. However, he took part in the meeting in the house of A.Hurmuzaki on October 15, 1918. As a member of the parliament,

[1] Доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник, Інститут історії України НАН України, Україна.
Doctor of History, Professor, Senior Reseacher, Institute of History of Ukraine the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine.
E-mail: i_zhalo@ukr.net; https://orcid.org/0000-0002-5364-4518.

[2] Доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.
Doctor of History, Associate Professor of the Department of World History of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.
E-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua; https://orcid/org/0000-0002-9453-5481.

© 2024 Ihor Zhaloba, Ihor Piddubny. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

A.Onciul took a position that recognized the division of Bukovyna into two parts, which prevented further communication with Romanian politicians. He had to attend the meeting of the constituents while in Chernivtsi on October 27, 1918, and was even elected to the Romanian National Council in absence. However, he did not receive the powers, and due to that fact, he began cooperation with the Ukrainians and together with them received the powers of the governor of Upper Moldova. However, he failed to find support among the Romanians and form the government for the Romanian part of the region. The position and activities of A.Onciul in the events of October-November 1918 did not allow him to continue his political career in "Greater Romania".

Keywords: Bukovyna, Kingdom Romania, Habsburg Empire, Aurel Onciul, Ianku Flondor.

Політична історія історичної Буковини нараховує ряд особистостей, які наприкінці XIX – початку XX ст. стали лідерами політичного життя різних національних груп краю, уособивши власним ім'ям політичні організації. Спроби досягнути успіху як на рівні краю, так і на рівні загальнодержавному вели до реалізації політичних союзів, іноді нетривалих. Помітне місце в такій діяльності займала особистість політичного лідера, навколо імені якого могли формуватися певні сили. Подібна ситуація була притаманна як для політичних представників євреїв, так і українців та румунів. Серед інших імен залишається доволі обговорюваною постать Аурела Ончула.

Політичне життя Буковини вже тривалий час є об'єктом вивчення як українськими, так і румунськими істориками. Так, робота О. Добржанського дозволяє ознайомитися з політичним підґрунттям, на тлі якого розвивалося політичне життя українців Буковини, зокрема і стосовно діяльності «Вільнодумного союза»[3]. Безпосередньо політичного життя румунів Буковини у другій половині XIX та на початку XX ст. торкається М.-Шт. Чаушу[4]. Найґрунтовніше політичну біографію А. Ончула простежив М. Олару, яким досліджено питання політичної діяльності А. Ончула загалом та окремі аспекти такої[5]. Політична діяльність А. Ончула продемонстрована М. Олару і на тлі політичного життя румунів Буковини, де окремо викладено і матеріал стосовно відносин А. Ончула та Я. Флондора[6]. Доречно вказати, що публікація документів, що стосуються діяльності Я. Флондора, здійснена А. Попеску й відкриває зміст листування А. Ончула з Я. Флондором, демонструючи зміни у відносинах двох румунських політиків[7]. Питання протистояння в середовищі румунських політиків Буковини у період розпаду імперії Габсбургів знайшло відображення у роботах В. Требіча[8], Р. Економу[9]. Ряд спогадів з часів руйнування Австро-Угорщини опублікував І. Філіпчук[10]. Та все ж у вітчизняній історіографії постать А.Ончула залишається достатньо цікавою для дослідження в контексті питання налагодження відносин політичних лідерів українців та румунів Буковини[11].

---

[3] Добржанський, О. (1999), *Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст.* Золоті литаври Чернівці.

[4] Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918),* Junimea, Iaşi.

[5] Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An.II, Nr. 2. pp. 275-289; Olaru, M. (1994), „Aurel Onciul şi revista „Privitorul"", *Analele Bucovinei,* An.I, Nr.2, pp. 281-289; Olaru, M. (1997), „Despre crezul politic al lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. IV, Nr.1, pp. 175-180.

[6] Olaru, M. (2002), *Mişcarea naţională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* /Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Gh.Platon, Septentrion, Rădăuţi.

[7] Popescu, A, (2017), *Iancu Flondor, Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu, Humanitas, București.

[8] Trebici, Vl. (1994), „Unirea Bucovinei cu România", *Analele Bucovinei,* An. I, Nr. 1, pp.15-21.

[9] Economu, R. (2011), *Unirea Bucovinei 1918,* Cernăuţi.

[10] Ionescu, A. (2018), „Intrarea trupelor române în Bucovina: miercuri, 6 noiembrie 1918", *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României*. /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca „Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc.

[11] Добржанський, О. (2023), «Взаємини А.Ончула з представниками українського національного руху на Буковині на початку XX ст.»", *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей*. Чернівці, 27-28 жовтня 2023 р. Наук. ред. О.В.Добржанський, Чернівці: Технодрук, сс. 35-39; Ботушанський, В.М. (2018), «Буковинці у боротьбі за українську державність: до 95-річчя Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали* /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна, Місто, Чернівці, сс. 23-29; Григорошин, С.І. (2018), «Політика Румунії по відношенню до Північної Буковини в роки Першої світової війни», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали* /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна, Місто, Чернівці, сс. 41-49;

Метою даного дослідження є аналіз політичної діяльності Аурела Ончула, що змушує звертатися до вирішення завдання вивчення біографії політика, завдання дослідження процесу формування ним відносин з політичними лідерами румунів та українців Буковини в межах політичного життя імперії Габсбургів, як і завдання вивчення позиції і дій А.Ончула в умовах розпаду імперії та визначення подальшої долі Буковини.

Аурел кавалер де Ончул народився в родині університетського професора Ісідора Ончула 29 лютого 1864 р. в с. Віковул де Сус повіту Редеуць. Мав братів Костянтина Ончула, суддю і дипломата та Тіта Ончула, інженера. Початкову освіту отримав у Чернівцях, тоді як середню у Терезіанумі у Відні. Подальшу освіту здобував спершу на юридичному факультеті у Чернівцях, а згодом у Відні. Під час перебування на юридичному факультеті Чернівецького університету у 1882 р. був співголовою товариства «Junimea», а в 1884-1885 рр. головував в ньому. У 1885 р. вступив на службу до фінансової прокуратури Відня. Вже у 1886 р. отримав ступінь доктора права у Віденському університеті.

З 1887 р. перебував на службі в Міністерстві культів та освіти, одночасно співпрацюючи з Міністерством внутрішніх справ, де займався перекладом румунською законів для «*Foaia legilor imperiale*». З 1893 р. отримав посаду міністерського секретаря. У 1896 р. був переведений до Моравії, де обіймав посаду повітового голови, а згодом доцента страхового та адміністративного права у Вищій школі в Брюнні та референта місцевого уряду. Також заснував Моравське товариство допомоги, ставши його директором. З 1 квітня 1902 р. почав видавати «*Privitorul*», відповідальним редактором і видавцем якого був до 1 жовтня 1902 р. Пізніше, з 1 січня 1903 р. вже рахувався видавцем і власником видання. Редакторами газети також були Ш. Ветшауер (15 жовтня-15 грудня 1902), Н. Ґерман (1 січня-15 грудня 1903), А. Жіжіе (з 1 листопада 1903), Д.Воронка (з 15 листопада 1903). З 15 лютого 1903 р. власником видання рахувалося товариство «Unirea». На сторінках газети, що видавалася до грудня 1903 р. піднімалася полеміка щодо «рутенізації» та «румунізації» Буковини, за яку А. Ончула звинувачували у використанні псевдо-аргументів[12]. З 1 квітня по 15 грудня 1903 р. «*Privitorul*» виходив у Чернівцях, куди А. Ончул переїхав на прохання одного з приятелів[13].

Вже у листі 1 жовтня 1901 р. до Я.Флондора писав, що не бачить різниці між програмами «старих» і «молодих» політиків з Румунської націонал-народної партії. Єдиною їх відмінністю вважав способи досягнення мети, тобто, якщо «старі» очікували дій уряду, то «молоді» бажали в діях опиратися на народ. Сам А.Ончул, за висловом М.Олару, орієнтувався в своїх намірах підтримувати демократичний рух на селянство, священиків та вчителів. Разом з тим реалізацію національних планів бачив можливою тільки через співпрацю обох течій з метою проведення реформи виборчого регламенту. Разом з тим просив у Я.Флондора підтримки своєї кандидатури від Народної партії при виборах до V курії[14].

М. Олару відзначає, що початок 1902 р. позначений створенням демократичної течії, яку А.Ончул будував за зразком політичного товариства «Concordia» (1885). Друкованим органом Демократично-цереністської партії стали «*Privitorul*» та «*Voinţa poporului*». В програмі Демократично-цереністської партії містилася вимога нового виборчого закону, можливості для селян брати в оренду маєтки Православного релігійного фонду Буковини, ряд вимог соціально-політичного характеру. Правда у повітах з румунським населенням дана партія не мала прихильників через відсутність відповідної програми в національному питанні. Підтримку вдалося знайти у політичній течії «молодих рутенів», а в самій організації вели пропаганду боротьби за соціальну справедливість, але не національну боротьбу. Піднімалося в газеті і питання пропорційності представництва у соймі та парламенті. Так, М.Олару, пише про розбір А.Ончулом «Виборчого регламенту 1861 р.», згідно з яким представники 150 бояр займали 3 мандати з 11 в Палаті та 10 з 29 в соймі, тоді як 3 тис. міських виборців та 18 тис. виборців від сільських громад могли обрати по одному депутату. Одного депутата обирали 70 тис. робітників. Саме з цієї

Добржанський, О. (2018), «Буковинське віче і українська влада на Буковині 1918 р. крізь призму столітнього ювілею», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали* /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна. Місто, Чернівці, сс. 8-22.

[12] Olaru, M. (2002), *Mişcarea naţională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* /Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Gh.Platon, Septentrion, Rădăuţi, p. 170-172.

[13] Olaru, M. (1994), „Aurel Onciul şi revista „Privitorul”", *Analele Bucovinei,* An. I, Nr.2, p. 281; Covalciuc, D. (2017), *Membrii Consiliului Naţional Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918*, Druk Art, Cernăuţi, p. 88-89; Românii, (1925), Gronih, I., *Un album al Cernăuţului,* Luceafărul, Cernăuţi, p. 4.

[14] Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 168-169.

причини пропонувалося проведення виборчої реформи. Так, у 1898 р. її потреба озвучувалася Дж. Поповічем і мала базуватися на прямому та таємному голосуванні. За А. Ончулом громадські службовці мали виконувати функції виборчі, а мандати мали розподілятися територіально. Виборчі округи мали відповідати національному розподілу. Фактично демократи і А. Ончул підтримували ідею др. Волчінскі[15].

«*Privitorul*» був використаний для пропагування ідей А. Ончула, який став представником нової політичної течії в краї. Також, у випуску «*Privitorul*» від 31 січня 1903 р. висловлював думку про потребу заснування Політичного товариства «Unirea». Вже 2 лютого 1903 р. пройшли установчі збори товариства, а з 15 лютого воно виступило з власною програмою, яка піднімала питання емансипації селянства, проведення демократичних реформ, виборчої реформи, боротьба проти корупції та боярської політики, фінансова підтримка селянських господарств та ін. таким чином, в «*Privitorul*» мали місце публікації про необхідні для Буковини реформи, які підтримували також Б.Штраухер, М.Василько, С.Смаль-Стоцький, Є.Пігуляк. Найдокладніше мова велася про виборчу реформу[16]. Так, у липні 1903 р. Б.Штраухер на сторінках газети пропонував проект виборчої реформи, де б сойм складався з 54 депутатів, 52 з яких обиралися за чотирма куріями: I(крупні власники) – 10; II (від міста) – 13; III (депутати від громад) – 18; IV (генеральна курія) – 11. Великі власники ділилися на дві курії і складали представники митрополії й пріори монастирів Сучевіца, Драґомірна, Путна та крупні власники. Чернівці мали поділятися на три виборчі округи та давати 5 депутатів, по одному давали вибори від Сучави, Редеуць, Сірета, Кимпулунґа, Кіцманя. Б.Штраухер звертав увагу, що на Буковині, на відміну від інших провінцій імперії, один депутат обирався від 25 тис. виборців[17].

Через товариство «Unirea» А.Ончул звернувся до Крайового уряду з проханням про створення п'ятої курії, призначеної для сільськогосподарських робітників, де б реалізовувалося пряме і таємне право голосу. Союзники А.Ончула вели бесіду про розподіл місць, тим паче, що число депутатських місць зросло до 59, з яких румунам відводилося 22[18].

Підготовка до виборів змусила А.Ончула викласти на сторінках «*Privitorul*» свою політичну програму, проте сильнішою була агітація, що проводилася через «*Voinţa poporului*». Основні положення програми стосувалися потреби створення крайового іпотечного банку, здійснення виборчої реформи, впровадження комунального закону. Цю думку висловлював 20 липня 1902 р. Ф.Лупу на зібранні вчителів у Редеуць і згодом опублікована його промова стала причиною скандалу і позову до суду. Фактично це ставало повтором програми націоналістів, але відповідало вимогам і потребам значної частини мешканців Буковини. Власне А.Ончул та його зять Ф.Лупу втягували у політичне життя на своєму боці вчителів, священиків та селян. При цьому для їхньої діяльності ставало притаманним ведення агітації з метою дискредитації своїх політичних опонентів, закидаючи їм у вину всі прояви національних негараздів з метою компрометування в очах народу. Та все ж участь в крайовому сеймі як депутата повіту Сучава дозволяла йому відігравати помітну роль в житті краю. Слід додати, що А.Ончул доволі швидко змінив своє ставлення до Я.Флондора, якого називав у публікаціях «папа зі Сторожинця» та критикував «боярську газету» («*Deşteptarea*»)[19].

Загалом, як вказувалося вище, на сторінках газети «*Privitorul*" піднімалися питання «рутенізації» Буковини, адже А.Ончул став на позиції доведення можливості румунів протистояти асиміляції. Публікації в газеті не приймалися в середовищі румунських інтелігентів, оскільки аргументи А.Ончула вважалися неправдоподібними. Публікації А.Ончула привели і до відверто ворожого ставлення до нього румунських політиків та інтелігенції. Правда З.Воронка пояснив позицію А.Ончула його нетривалим перебуванням в краї та недостатнім знанням ситуації в ньому. Окрім даної теми в газеті публікували матеріали з критикою на адресу «боярства». При

[15] Covalciuc, D. (2017), *Membrii Consiliului Naţional Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918*, Druk Art, Cernăuţi, p. 89; Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 175-176.
[16] Olaru, M. (1994), „Aurel Onciul şi revista „Privitorul"", *Analele Bucovinei*, An. I, Nr.2, p. 286-287; Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918)*, Junimea, Iaşi, p. 347-350.
[17] Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 176.
[18] Ibid., p. 68-69.
[19] Gronich, I. (1925), Românii, *Un album al Cernăuţului,* Luceafărul, Cernăuţi, p. 4; Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 174-175.

цьому сторінки друкованого органу використовувалися для пропагування соціальної програми А.Ончула, адже тут піднімалося питання про скрутне матеріальне становище вчителів. Політику, яку проводив А.Ончул характеризували як політику, що йшла за лінією губернатора К.Гоенлое Шілінґсфурта, що не приймав національної політики румунських партій[20].

У червні 1904 р. демократи пішли на укладення союзу з німцями, євреями та українцями, створивши «Freisinniger Verband», відоме також як і «Tovarăşia Ţărănească» створеного для захисту політичних, культурних та економічних інтересів трудящих шарів Буковини. Завдання, які ставила новозаснована організація повторювали завдання, які пропагував А.Ончул: зміна виборчого закону, заснування крайового банку та допомогової каси, боротьба за заснування національних шкіл, скасування маєтків, збільшення платні вчителям та ін. В публікації, що вийшла в 1913 р. за підписом «доктор Юріс» А.Ончулу закидали бажання надати розвитку австро-буковинізму, що відсовувало на другий план національні потреби румунів Буковини. Причини відходу А.Ончула від інтересів румунського народу було названо його навчання в Терезіанумі, де він та багато інших представників знатних родин виховувалися в «австрокосмополітичному дусі». М.Олару вважає дану організацію спрямованою проти Румунської національної партії та Консервативної партії[21].

З наближенням виборів до сейму у липні 1904 р. поглибилося протистояння між демократами та націоналістами, що закінчилася поразкою Румунської національної партії, що стало причиною відходу від політичної діяльності Я.Флондора. Піком протистояння стало 3 липня 1904 р. в переддень великої маніфестації в Путні з приводу 400-ліття смерті Штефана Великого. Так, Я.Флондор рекомендував Е.Гурмузакі відмовитися від участі в заході 4 липня, оскільки в ньому мали взяти участь Є.Пігуляк, М.Василько та «зрадник нашого (румунського. – авт.) народу Ф.Лупу». Фактично після цих подій Е.Гурмузакі вступив у відкритий конфлікт з А.Ончулом. Перемога «Tovarăşia Ţărănească» на виборах до сейму створювала можливості переходу до реалізації планованих реформ, особливо виборчого закону, реалізація якого мала привести до втрати румунами більшості в крайовому сеймі, а одночасно і політичної гегемонії на Буковині.

У 1905 р. А.Ончул видав «Politische Bekenntnisse», де визначив свою політичну позицію. На цей час А.Ончул, Ф.Лупу, Т.Сіміоновіч та інші пішли на зближення з консерваторами. Примирення демократів з консерваторами демонструвалося і проведенням 28 травня 1905 р. за участю депутатів сойму та представників всіх соціальних шарів. У Чернівцях 17 липня 1905 р. відбулося злиття організацій Цереністської демократичної партії та Румунської консервативної партії, що мало результатом відновлення Румунської Національної партії. Очолив організацію М. фон Ґріґорча[22].

Подальша співпраця А.Ончула і демократів з українцями, німцями та євреями дала змогу добитися в 1906 р. поділу Генерального інспекторату освіти на німецьку, румунську та українську секції. Прийнято вважати, що це давало певний виграш українцям в галузі освіти та дещо змінювало систему освіти у німців та румунів. Згідно ж загальному виборчому праву у 1907 р. українці перетворилися на парламентську силу.

Після 1905 р. для румунів Буковини склалися умови і можливості об'єднання. Так, 15 квітня 1906 р. відновили видання «*Gazeta Bucovinei*», яка мала вивести на політичну арену всю румунську націю. При цьому Румунська націонал-народна партія через «*Apărarea Naţională*» продовжувала і далі боротьбу проти демократів. Навіть у 1907 р. румуни в політичному плані були розділені, що особливо проявлялося в публікаціях «*Apărarea Naţională* » та «*Voinţa Poporului*». Тим не менше на виборах 1907 р. А.Ончул, будучи депутатом Буковинського сойму, як голова Румунської демократичної партії балотувався до віденського парламенту від сільської виборчої округи Ґура-Гуморулуй – Солка де зібрав 4 689 з 8569 голосів виборців. Після парламентських виборів 4 депутати спільно з обраним від Кимпулунґа графом Беллеґарде ство-

[20] Olaru, M. (1994), „Aurel Onciul şi revista „Privitorul"", *Analele Bucovinei,* An. I, Nr.2, p. 282-284, 287; Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 172.

[21] Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. II, Nr. 2. p. 277-278; Olaru, M. (1994), Op. cit., p. 285.

[22] Olaru, M. (1997), "Despre crezul politic al lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. IV, Nr.1, p. 176; Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918),* Junimea, Iaşi, p. 366-367; Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 111.

рили румунський парламентський клуб і вступили у співпрацю з соціал-християнами др. Люґера.

Націонал народна партія і далі не довіряла А.Ончулу, особливо за його співпрацю з євреями, однак у 1908 р. в ній прийняли рішення спільно з демократами, консерваторами об'єднатися з Соціал-християнською партією Люґера. Нову організацію бачили очоленою тільки Я.Флондором, проте керівництво мало формуватися і делегатами від двох партій (6 осіб). Утворена структура мала діяти до наступних виборів. Угода була підписана А.Ончулом, Ф.Лупу, Ґ.Тофаном, П.Попеску, Н.Мігалеску, др. Ш.Саґін, др. Т.Тарнавскі, Д.Поповіч, А.Ґерман, З.Перчек, Ґ.Сирбу, др. В.Боднереску. В «*Românul*» було опубліковано проект статуту, мету партії, форми її організації. На зібранні в Народному саду головував др. Т.Тарнавскі і тут А.Ончул та Д.Поповіч виклали суть рішення[23].

У грудні 1908 р. А.Ончул висунув ті умови, яких слід було б дотримуватися при створенні партії. Серед них назва партії мала відповідати інтересам в політичному плані при союзі з австрійцями; право політичної партії висувати кандидатів через керівництво, щоб уникати дублювання кандидатів-румунів. Румунська партія мала висувати єдиного кандидата для досягнення виборчого успіху; представництво в румунському клубі у Відні, де мали вирішувати важливі для румунів Буковини питання. У січні 1909 р. А.Ончул отримав обіцянку підтримки кандидатури Т.В.Стефанеллі у повіті Сторожинець, як і австрійські соціал-християни обіцяли підтримку в справі створення банку, допуску румунів-депутатів у керівництво партією. У березні 1909 р. А.Ончул намагався стати представником румунів в християнсько-соціальній партії, що викликало невдоволення депутата Гурмузакі. Коментуючи ситуацію в румунському політичному середовищі М.Олару приходить до висновку про не підтримку позиції А.Ончула ні Я.Флондором, ні колишніми націоналістами. Сам А.Ончул вважав необхідним підтримувати стосунки з австрійськими соціал-християнами для того, щоб румуни могли добитися вирішення своїх інтересів на рівні парламенту та центрального уряду. Результатом зближення з християнами-соціальними М. Олару називає і відкриття у 1912 р. в Чернівецькому університеті кафедри історії Південно-східної Європи, яку очолив І. Я. Ністор[24].

Створення партії і діяльність від її імені дала змогу публікувати в газеті «*Românul*» статті, де описувалася діяльність А.Ончула в сеймі, відзначали зміст його позиції по ряду питань. Серед останніх були і пропозиції збільшення зарплати вчителям, усунення негараздів у судовій системі, на пошті, використання лісового фонду Буковини. 31 січня 1909 р. нова політична організація отримала назву Румунська національна партія. Для керівництва нею створили Національний комітет у складі 46 осіб. Керівництво було довірено Я. фон Флондору (голова) та А. фон Ончулу і Д.Бежану (співголови). Саме з цією партією пов'язували заснування Крайового банку Буковини, створення товариств для використання деревини з маєтків Православного релігійного фонду, перепис 1910 р. та вирішення церковного питання. Разом з тим відзначали і негаразди в діяльності демократів. Наприкінці 1909 р. в партії мали місце незгоди між націоналістами та демократами. Тоді А.Ончул заради примирення в партії висунув умови пакту примирення, де мали місце наступні положення: нове обговорення та складення статут партії найближчим національним зібранням. До цього румуни-депутати не мали права залишати партію, лише у випадку складення повноважень. Також депутати-румуни мали зобов'язатися не виступати проти кандидатур Гурмузакі, Сіміоновіча, Ісопеску. Барон Гурмузакі мав дати слово честі не бажати посади маршалка краю. Цю позицію підтримали Гурмузакі, Сіміоновіч, Кісановіч, Лупу. Правда депутат Ісопеску за свою підтримку просив підтримки Купаренку на наступних виборах та від Я.Флондора добивався зміни статуту[25].

У 1909 р. А.Ончул з метою реалізувати власну політичну програму уклав угоду щодо розкладу мандатів по куріям. Саме тоді А.Ончул відзначав, що представники українців виступали за створення єврейської курії. Взагалі А.Ончул обговорював з Я.Флондором всі проблеми створення національних кадастрів для виборів. У 1909-1910 рр. А.Ончул був прихильником прис-

[23] Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei*, An. II, Nr. 2. p.278-279; Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918)*, Junimea, Iaşi, p. 221.
[24] Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 184-187.
[25] Ibid., p. 188.

корення виборів до сойму, реорганізації партії, визначення кандидатів. У листопаді 1910 р. А.Ончул відмовляв Я.Флондора від відходу від керівництва партією[26].

Певні проблеми створювалися через господарську діяльність, зокрема, у 1906 р. Демократична партія за допомогою соціал-християн отримала від уряду підтримку на заснування деревообробних підприємств. Тоді ж було створено і централю селянських банків, якою керував Ф.Лупу, який ініціював співпрацю з кампанією Ґ.Беллана. Певний час дії були успішними, але в 1911 р. підприємство зазнало краху і стагнації. З метою уникнення падіння А.Ончул звернувся по допомогу до Централі економічної каси Праги з метою підтримки банків. Саме ці дії визнавалися провалом діяльності демократів. Тоді ж помилкою було названо придбання маєтків Мілішеуць та Петреуць. Втрати Централі вимірювали 7 млн крон та називали її гніздом Демократичної партії. У вересні 1911 р. Ф.Лупу потрапив під кримінальне розслідування за звинуваченням у економічних негараздах. Ця ситуація тривала до початку Першої світової війни[27].

В результаті появи в 1907 р. ідеї реформи виборів до Крайового сойму в 1908 р. в крайовому соймі обговорювали ідею проекту закону для розширення представництва народу в ньому. Фактично обговорення зайшло в стагнацію і 20 жовтня 1908 р. А. фон Ончул запропонував проект реформування виборчого закону на основі загального виборчого права. За приклад було взято порозуміння 1905 р. для населення Моравії. яким виборців поділяли за національною і соціальною ознакою. Відповідно з 55 депутатів 20 місць мали належати румунам, 14 – українцям, тому пропозиції А. фон Ончула викликали бурхливу дискусію. Врешті 22 жовтня 1908 р. дійшли згоди про створення постійної парламентської комісії з вироблення нового виборчого закону. Наприкінці липня 1909 р. комісія розпочала свою роботу. При цьому члени комісії підтримували тісні контакти з графом Блейлебеном, головою адміністрації Буковини. За проектом А. барона фон Гурмузакі, який дещо повторював пропозиції А.Ончула, з 59 депутатів крайового парламенту румунська курія мала становити 22, українська – 16, німецька – 8, вірмено-польська – 5, єврейська – 8 депутатів. На засіданнях крайового парламенту 15 і 16 жовтня велося обговорення і 16 жовтня більшістю було схвалено закон.

В травні 1911 р. мав місце розрив в рядах Румунської національної партії між демократами А.Ончула та радикал-народниками Д.Поповіча. В результаті на вибори до Крайового сойму кожна з груп пішла зі своїми кандидатами. Згідно нового виборчого закону проводилися вибори до крайового сойму, де румуни, українці та євреї зайняли відповідні місця.

Крім того, новий закон передбачав створення Комітету краю, до якого мали увійти 8 осіб. Так, курія III (голова А.Ончул) та курія IV (голова О.Попович) мали обрати по два члени і двох заступників, тоді як всі решта (I, II, V, VI) по одному члену і одному заступнику. Таким чином від курії III членами стали А.Ончул та А.Цуркан, а заступниками М.Кісановіч, Н.Василовскі. Від курії IV – О.Попович, Є.Пігуляк, тоді як заступниками Т.Галіп, І.фон Семака. Від курії I (Д.Бежан) обрали Н. фон Флондор, а заступником – Д.Бежана, від II – К.Стефановіч, V – Е. фон Ландвер, VI – др. Н.Вендер. Відповідно були обрані заступники. Врешті пропозиція А.Ончула дала змогу створити в крайовому соймі Клуб румунських парламентарів з метою захисту національних інтересів. Створити його мали депутати демократи, народники і консерватори, зберігаючи свою окремішність. Рішення за обговорюваними питанням вважалися прийнятими в результаті голосування за них двох-третин. Головою клубу став А.Ончул, як представник найчисельнішої курії. За зразком румунів свої клуби створювали інші курії.

У 1912 р. націоналісти і консерватори робили спроби відновити Румунську національну партію, яку очолили Е.Поповіч та Н. фон Флондор. А.Ончул зберіг незалежність. Відбувалися дискусії у крайовому соймі в сесії 1912-1913 р. з приводу оздоровлення фінансів, фінансових скандалів, де зустрічалися імена Ончула, Флондора, Бежана[28].

А.Ончулу закидали і прийняття у 1913 р. тези про румунізацію Буковини. М.Олару відзначає, що цю тезу А.Ончул використовуватиме і в 1918 р. з метою підтвердження автохтонності українців на Буковині, що не приймалося протилежною стороною. Хоча і використання тези

[26] Olaru, M. (2002), Op. cit., p.189-192.

[27] Olaru, M. (1995), Op. cit., p. 279-281; Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918),* Junimea, Iaşi, p. 371-372.

[28] Ceauşu, M.-Şt. (2004), Op. cit., p. 224, 374-375, 388-392, 395-397. Про виборчі перегони докладніше: Ceauşu, M.-Şt. (2004), Op. cit., p. 377-390.

пояснюється бажанням А.Ончула укласти союз з українцями. Свою позицію А.Ончул підтверджував даними перепису 1910 р., який також не визнавався румунською стороною. Питання церкви, яке також пов'язували з А.Ончулом, розглядали як спробу українців розділити церкву створенням української єпископії з центром у Кіцмані[29].

Відхід Я.Флондора від політичного життя не припинив, але навіть посилив протистояння між «*Viaţa nouă*» та «*Foaia Poporului*». Остання здійснювала напади на інституції, які вважалися фундаментальними для румунського народу на Буковині. Того ж 1912 р. відкриття Крайового сейму продемонструвало розділення політичних сил герцогства. М.Олару відзначає складну економічну ситуацію для герцогства, існування проблем в адмініструванні, юстиції та школі. Тоді ж мав місце конфлікт між Е.Поповічем та А.Ончулом, відійшов від А.Ончула і Купаренку. На додачу Ф.Лупу закидали, що в місті зросло число шкіл з українською мовою викладання. Негативне ставлення румунської інтелігенції до А.Ончула проявляється і в листі К.Лукачіу до Я.Флондора, яким той просив «боярина» про фінансову підтримку. Прохач пояснював свою ситуацію і тим, що зробив антисемітську публікацію в «*Deşteptarea*», що позначилося і на прийнятті Націонал-народної партії як антисемітськи налаштованої. Проте автору листа все ж вдалося здобути низькооплачувану посаду в гімназії м. Сучава, не міг здобути посаду професора і мусив допомагати брату, який став інвалідом на виробництві у Канаді. Крім того власним коштом вів агітаційну пропаганду у повіті Сучава впродовж чотирьох тижнів, прагнучи підтримати Ґ. Поповіча з Народної партії проти проурядової партії. Отримання ж мандату А.Ончулом дало підстави К.Лукачіу висловити сумніви щодо національної придатності нового депутата від повіту Сучава[30].

Початок Першої світової війни для А.Ончула також був часом вибору і він у своєму виданні підтримав проавстрійську позицію. Він же спільно з М.Васильком організовував до корпусу добровольців селян. В листопаді 1914 р. скликав зібрання в Сучаві та переконав румунських селян вступати до добровольчого корпусу. Тоді ж відправив цісарю телеграму від імені селян, висловивши впевненість у вірі в їх захист сильною Австрією. Загалом, на думку М.Олару, А.Ончул був прихильником ідеї А.К.Поповіча щодо створення Об'єднаних держав Великої Австрії[31].

Вже у період розпаду Австро-Угорщини та вирішення подальшої долі Буковини А.Ончул, на вислів М.Олару, став тією особою, що влаштовувала українців, адже він був «людиною компромісів за рахунок власного народу». Проте брав участь в нараді 15 жовтня 1918 р. в домі А.Гурмузакі. Р.Економу відзначає, що Й.Етцдорф відзначив у своєму звіті А.Ончула, як особу, що будучи в меншості погоджувався на розділ Буковини, що йшло врозріз з переконаннями Я.Флондора. Правда А.Ончул був обраний разом з іншими п'ятьма депутатами Віденського парламенту членом Румунської національної ради 27 жовтня 1918 р.

Увечері 2 листопада 1918 р. в губернатора Буковини Й.Етцдорфа відбулася зустріч румунських депутатів та делегатів від Крайового Комітету УНР, де поруч з А.Гурмузакі та Ґ.Ґріґоровічем був присутній і А.Ончул. Гурмузакі та Ґ.Ґріґоровіч схилялися до ідеї створення консультативної ради з представників всіх народів краю. Від цієї ідеї відмовлялися українські представники, тоді як А.Ончул, за висловом Й.Етцдорфа, бажав отримати владу. Стосовно позиції А.Ончула Й.Етцдорф відзначав його бажання бачити Буковину в якості федеративної австрійської держави. Загалом довіра до Й.Етцдорфа дала йому змогу зберегти владу, що визнавав після 3 листопада і Я.Флондор[32]. Загалом вибрана позиція для А.Ончула стала причиною його ізоляції від інших представників румунів, що визнавав у грудні 1918 р. і Й.Етцдорф. Одночасно ця ситуація, за твердженням Й.Етцдорфа була причиною всіх наступних помилок А.Ончула[33].

---

[29] Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. II, Nr. 2. p. 282-283; Olaru, M. (2002), Op. cit., p. 112.

[30] Popescu, A, (2017), *Iancu Flondor, Bucovina şi România Mare. Documente şi scrisori* /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu, Humanitas, București, p. 198-202.

[31] Olaru, M. (1995), Op. cit., p. 284-286.

[32] Etzdorf, J. (2018), „Ultimile zile ale Austriei în Bucovina", *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României*. /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca „Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, p. 190, 192.

[33] Etzdorf, J. (2018), Op. cit., p. 194.

Надвечір 3 листопада 1918 р. А.Ончул спільно з О.Поповичем просили Й.Етцдорфа про передачу ним влади, що змусило останнього шукати зустрічі з Я.Флондором і провести таку 4 листопада 1918 р. 6 листопада 1918 р. представники Крайового комітету зробили спробу отримати владу в краї спільно з А.Ончулом, який таким чином став румунським національним комісаром.

Після підписання протоколу сторонами приступили до процедури складення присяги новій владі. Тут Е.Таранґул, К.Таранґул, інж. К.Тарновецкі відмовилися складати присягу, тоді як Ф.Лупу та Оробко виконали цю процедуру.

Оскільки створювалася загроза зайняття Чернівців румунськими військами як з боку Крайового комітету, так і А. Ончула робилися спроби зупинити просування військ. Останній 8 листопада в приміщенні примарії м. Сучави мав зустріч з генералом Я. Задіком, якому представив меморіал, де говорилося про реорганізацію влади на Буковині за принципом самовизначення. Відзначав, що просування румунських військ далі за Серет призведе до збройних сутичок. Тривале спілкування А. Ончула з генералом, за висловом майора А. Іонеску, дало підстави офіцерам гадати, що справа закінчиться арештом. Генерал вирішив відправити А. Ончула до Ясс зі станції Бурдужень. Тим часом до Сучави автомобілем прибув др. О. Ґеорґіан, який мав завадити діям А. Ончула і переконати генерала, що на Буковині очікують на румунських військових. З ним був також і студент медицини А. Попескул, який, побачивши майора А. Йонеску, висловився: «Де є зрадник, хочу його застрелити!». Майор відправив А. Попескула до генерала, при якому той і залишався до вступу румунських військ у Чернівці. А. Ончул в супроводі майора-інженера Джеорджеску о 6-й вечора прибув до Ясс.

На вокзалі А. Ончула закидали камінням кілька студентів та біженців з Буковини. Затриманий у Яссах А. Ончул 15 листопада відправив з С. Пушкаріу листа до Я. Флондора, яким визнавав помилковість своєї позиції і радів з повернення Буковини у склад Румунії. Р. Економу трактує появу цього листа тим, що на засіданні Румунської національної ради 12 листопада 1918 р. прийняли рішення про судове розслідування проти А. Ончула.

У травні 1920 р. А.Ончул та Ф.Лупу намагалися взяти участь у парламентських виборах, але їх програли[34]. Займався адвокатською практикою. Цей період його життя В.Требіч назве «самозасланням», яке пояснюватиме позицією А.Ончула під час подій жовтня-листопада 1918 р. і фактичною неможливістю подальшого перебування в Чернівцях. Пішов з життя 30 вересня 1921 р. в Бухаресті. Тіло було перевезено до Чернівців. Похований в родинному склепі разом зі своїм зятем Ф.Лупу[35].

Даючи оцінку діяльності Аурела Ончула мусимо зазначити, що даний політик став символом побудови відносин румунських та українських політичних діячів як рівноправних сторін. При цьому його позиція мотивувалася не лише австрофільськими переконаннями, але й намірами здійснення модернізації політичного життя Буковини, наскільки це було можливим в умовах імперії Габсбургів. При цьому сам А.Ончул залишався діячем з високим рівнем конфліктності, що змушувало його постійно перебувати в пошуку найкращих, на його погляд, умов для власної політичної діяльності. Австрофільські погляди на долі національностей імперії, і Буковини, зокрема, визначала позицію А.Ончула наприкінці існування Австро-Угорщини, а визнання ним права українців Буковини на частину краю призвело до розриву з румунським політичним середовищем та втрати будь-якої підтримки румунською громадою Буковини.

[34] Economu, R. (2011), *Unirea Bucovinei 1918,* Cernăuţi, p. 19, 20, 23-24, 27, 28, 30-31; Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. II, Nr. 2. pp. 286-289; Ionescu, A. (2018), „Intrarea trupelor române în Bucovina: miercuri, 6 noiembrie 1918", *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României*. /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca „Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, pp. 104-105.

[35] Trebici, Vl. (1994), „Unirea Bucovinei cu România", *Analele Bucovinei,* An. I, Nr. 1, p.16; Covalciuc, D. (2017), *Membrii Consiliului Naţional Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918,* Druk Art, Cernăuţi, p. 90.

Список джерел

1. Ботушанський, В.М. (2018), «Буковинці у боротьбі за українську державність: до 95-річчя Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна*, Місто, Чернівці, сс. 23-29.

2. Григорошин, С.І. (2018), «Політика Румунії по відношенню до Північної Буковини в роки Першої світової війни», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна*, Місто, Чернівці, сс.41-49.

3. Добржанський, О. (2018), «Буковинське віче і українська влада на Буковині 1918 р. крізь призму столітнього ювілею», *Буковинське віче 3 листопада 1918 р. Статті, документи, матеріали /Укл. О.В.Добржанський, Г.М.Скорейко, І.Т.Яворська, К.В.Валявська, Ю.С.Левіна.* Місто, Чернівці, сс. 8-22.

4. Добржанський, О. (2023), «Взаємини А.Ончула з представниками українського національного руху на Буковині на початку ХХ ст.», *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей*. Чернівці, 27-28 жовтня 2023 р. Наук. ред. О.В.Добржанський, Технодрук, Чернівці, сс. 35-39.

5. Добржанський, О. (1999), *Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст.* Золоті литаври Чернівці.

6. Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918)*, Junimea, Iaşi.

7. Covalciuc, D. (2017), *Membrii Consiliului Naţional Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918*, Druk Art, Cernăuţi.

8. Economu, R. (2011), *Unirea Bucovinei 1918*, Cernăuţi.

9. Etzdorf, J. (2018), „Ultimile zile ale Austriei în Bucovina", *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României*. /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca "Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, pp. 186-196.

10. Gronich, I. (1925), „Românii", *Un album al Cernăuţului*, Luceafărul, Cernăuţi, pp. 1-24.

11. Ionescu, A. (2018), „Intrarea trupelor române în Bucovina: miercuri, 6 noiembrie 1918", *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României*. /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca "Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, pp. 99-105.

12. Olaru, M. (1995), „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. II, Nr. 2, pp. 275-289.

13. Olaru, M. (1994), „Aurel Onciul şi revista „Privitorul"", *Analele Bucovinei*, An. I. Nr.2, pp. 281-289.

14. Olaru, M. (1997), „Despre crezul politic al lui Aurel Onciul", *Analele Bucovinei,* An. IV, Nr.1, pp. 175-180.

15. Olaru, M. (2002), *Mişcarea naţională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* /Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Gh.Platon, Septentrion, Rădăuţi.

16. Popescu, A. (2017), Iancu Flondor, Bucovina și România Mare. Documente și scrisori /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu, Humanitas, București.

17. Trebici, Vl. (1994), „Unirea Bucovinei cu România'', *Analele Bucovinei,* Nr. 1, pp. 15-21.

References

1. Botushanskii, V.M. (2018), "Bukovyntsi u borotbi za ukrainsku derzhavnist, do 95-richchya Bukovynskoho narodnoho vicha 3 lystopada 1918 r." [Bukovynian people in the struggle for Ukrainian statehood, to the 95th anniversary of the Bukovynian National Meeting on November 3, 1918], *Bukovynske viche 3 lystopada 1918 r. Statti, dokumenty, materialy* /Ukl. O.V. Dobrzhanskyi, H.M.Skoreyko, I.T.Yavorska, K.V.Valyavska, Yu.S.Levina, Misto, Chernivtsi, ss. 23-29.

2. Hryhoryshyn, S.I. (2018), "Polityka Rumunii po vidnoshennyu do Pivnichnoi Bukovyny v roky Pershoi svitovoi viiny [The policy of Romania in relation to Northern Bukovyna during the First World War], *Bukovynske viche 3 lystopada 1918 r. Statti, dokumenty, materialy* /Ukl. O.V. Dobrzhanskyi, H.M.Skoreyko, I.T.Yavorska, K.V.Valyavska, Yu.S.Levina, Misto, Chernivtsi, ss. 41-49.

3. Dobrzhanskyi, O. (2018), "Bukovynske viche i ukrainska vlada na Bukovyni 1918 r. kriz pryzmu stolitnoho yuvileyu" [Bukovynian meeting and the Ukrainian power in Bukovina in 1918 through the prism of the centenary], *Bukovynske viche 3 lystopada 1918 r. Statti, dokumenty, materialy* /Ukl. O.V. Dobrzhanskyi, H.M.Skoreyko, I.T.Yavorska, K.V.Valyavska, Yu.S.Levina, Misto, Chernivtsi, ss. 8-22.

4. Dobrzhanskyi, O. (2023), "Vzayemyny A. Onchula z predstavnykamy ukrainskoho natsional-noho ruhu na Bukovyni na pochatku XX st." [Interactions of A. Onchul with representatives of the Ukrainian national movement in Bukovyna at the beginning of the 20th century], *XIV Bukovynska mizhnarodna istoryko-kraeznavcha konferentsia, Tezy dopovidei, Chernivtsi, 27-28 zhovtnya 2023 r.* Nauk. red. O.V. Dobrzhanskyi, Tehnodruk, Chernivtsi, ss. 35-39.

5. Dobrzhanskyi, O. (1999), *Natsionalnyi rukh ukraintsiv Bukovyny druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [The National Movement of Bukovina Ukrainians in the Second Half of the 19th - Early 20th Centuries], Zoloti lytavry, Chernivtsi.

6. Ceauşu, M.-Şt. (2004), *Parlamentarism, partide şi elita politică în Bucovina Habsburgică (1848-1918)* [Parliamentarianism, parties and the political elite in Habsburgian Bucovina], Junimea, Iaşi.

7. Covalciuc, D. (2017), *Membrii Consiliului Naţional Român din Bucovina ales la Adunarea Constituantă din 27 octombrie 1918* [Members of the Romanian National Council from Bucovina elected at the Constituent Assembly of October 27, 1918], Druk Art, Cernăuţi.

8. Economu, R. (2011), *Unirea Bucovinei 1918* [Union of Bucovina 1918], Cernăuţi.

9. Etzdorf, J. (2018), "Ultimile zile ale Austriei în Bucovina" [Austria's last days in Bucovina], *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României,* /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca "Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, pp. 186-196.

10. Ionescu, A. (2018), "Intrarea trupelor române în Bucovina: miercuri, 6 noiembrie 1918" [The entry of Romanian troops into Bucovina: Wednesday, November 6, 1918], *Temeiul unirii Bucovinei cu Regatul României.* /Cuvânt înainte, antologie, comentarii şi bibliografie de I.Filipciuc, Biblioteca "Mioriţa", Câmpulung Moldovenesc, pp. 99-105.

11. Olaru, M. (1995), "Activitatea politică a lui Aurel Onciul" [The political activity of Aurel Onchul], *Analele Bucovinei*, An. II, Nr. 2, pp. 275-289.

12. Olaru, M. (1994), "Aurel Onciul şi revista "Privitorul"" [Aurel Onchul and the magazine "Privitorul"], *Analele Bucovinei*, An. I, Nr.2, pp. 281-289.

13. Olaru, M. (1997), "Despre crezul politic al lui Aurel Onciul' [On the political creed of Aurel Onchul], *Analele Bucovinei*, An. IV, Nr.1, pp. 175-180.

14. Olaru, M. (2002), *Mişcarea naţională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* [The national movement of Romanians from Bucovina at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century], /Cuvânt înainte de prof. univ. dr. Gh.Platon, Septentrion, Rădăuţi.

15. Popescu, A. (2017), *Iancu Flondor, Bucovina şi România Mare. Documente şi scrisori* [Bukovyna and Greater Romania. Documents and letters], /Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de A. Popescu; Prefață de M.Neamțu; Cuvânt înainte de M.I.Miclescu, Humanitas, București.

16. Gronih, I. (1925), "Românii" [Romanians], *Un album al Cernăuţului*, Luceafărul, Cernăuţi, pp. 1-24.

17. Trebici, Vl. (1994), "Unirea Bucovinei cu România" [Union of Bucovina with Romania], *Analele Bucovinei*, An. I, Nr. 1, pp. 15-21.